

Kormányzati fejlesztések a Székelyföldön, 1940–1944

Bevezetés

A második bécsi döntést követően Magyarországhoz visszacsatolt erdélyi területek gazdasági, társadalmi felemelésére – a gyors szemrevételezés és helyzetértékelés¹ után – széles körű fejlesztéspolitika bontakozott ki.

Az Erdélybe irányuló beruházások indítéka nem csak a gyakran hangoztatott „történelmi jóvátétel”, amelyre e viszonyulás jegyében a visszatért terület lakossága jogosult volt. Jóllehet ez a beállítódás is markánsan jelentkezett a közéletben, a kor közgondolkodásában – és a gazdaságpolitikában –, az ország területi fejlettségi különbségeinek kiegyenlítését, az „országrendezést” kormányzati feladatnak tekintették. A területfejlesztés mai szakemberei úgy látják, hogy a két világháború között a területi fejlettségi különbségek dokumentálását tudományos kutatások alapozták meg. Teleki Pál és tanítványai lerakták a területfejlesztés elméleti alapjait; Magyary Zoltán a fejlett nyugat-európai országok válságkezelő gazdaságpolitikáinak ismeretében az országrendezés kérdését elsőként vetette fel, és kormányzati funkciónak tekintette. A harmincas évek közepén a tudatos országrendezés gondolata a Gömbös-kormány programjában, a Nemzeti Munkatervben bukkant fel.²

A visszacsatolt terület helyzetével ismerkedő szakírók, politikusok – de az erdélyiek egy része is – úgy vélekedtek, hogy Magyarország egy elmaradott, társadalmi, gazdasági, szociális gondokkal küszködő területrésszel gyarapodott.

A mezőgazdaságban „ezeken a területeken nagyobb volt a súlya az őstermelésnek a trianoni területtel szemben (...). A területi visszacsatolás egyik következménye: országos szinten 60,7%-ról 50,6%-ra csökkent a szántóterület aránya, 12,3%-ról 20,7%-ra emelkedett az erdőterület.”³

A mezőgazdasági termelésben jellemző a szétaprózott birtokszerkezet, elmaradott termelési kultúra, alacsony termésátlagok. A gabonaneműek hektáronkénti termésátlagai a trianoni Magyarország területén és Erdélyben az első világháború előtti és az 1936–1937. évi adatok alapján az alábbiak.⁴

¹ A visszacsatolás utáni időszakban politikusok, gazdasági szakemberek sűrűn látogatták Erdélyt. Társadalomtudományi kiadványok hasábjain (pl. Magyar Statisztikai Szemle, Közgazdasági Szemle, Hítel, Kárpátmedence) cikkek, tanulmányok mutatták be a „visszatért” terület társadalmi, gazdasági viszonyait. – A bécsi döntésről, előzményeiről lásd *Pritz Pál* tanulmányát.

² Rechnitzer János: *A területi stratégiák*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998, 135.

³ Hantos László: *Változások a magyar nemzetgazdaság szerkezetében*. Hítel, (8. évf.) 1943/4., 485.

⁴ Pongrácz Kálmán: *Erdély és a Székelyföld gazdasági problémái*. Közgazdasági Szemle, 64. sz., 1940, 804.

1. TÁBLÁZAT: Gabonafélék hektáronkénti termésátlagai
Magyarországon és Erdélyben (q)

	Búza	Rozs	Árpa	Zab	Kukorica
Erdély 1910–1913	10,8	10,6	13,9	12,5	16,8
Erdély 1933–1937	10,4	10,0	10,4	9,7	11,2
Magyarország 1936–1937	13,3	11,3	13,5	12,2	18,5

Látható, hogy a mezőgazdasági termelés színvonala Erdélyben a két világháború között visszaesett. (Megjegyezzük, hogy nem egész Erdély területén: Vita Sándor *A Székelyföld önellátása* című tanulmányának adatai szerint a barcasági szászok termésátlagai a gabonaneműeknél – a kukorica kivételével – meghaladták a magyarországi átlagokat is.⁵)

A harmincas évek végére a döntően rurális térségben „az alacsony termelési színvonal és terményárak következtében a mezőgazdasági lakosság életszínvonala egész Erdély területén, de főleg a Székelyföldön tovább süllyedt, s bár szakszerű üzemstatistikai felvételek nem készültek, szakértők véleménye szerint egy 3–4 holdas kisbirtok évi jövedelmét 15 000 leinél, vagyis kb. 500 pengőnél többre nem lehet értékelni”.⁶ E megállapítás időszakának mezőgazdasági napszámbeírásait figyelembe véve egy ilyen kisbirtok 500 pengős évi jövedelme kb. 55–60 napszámnak felelt meg.⁷

Az agrárszakemberek szerint a növénytermesztésben a „legfőbb hiba az, hogy a gazdák nem rendelkeznek megfelelő vetőmaggal. (...) a rét és legelőgazdálkodásról csak a legrosszabb véleményt mondhatjuk, (...) a gyümölcsstermesztés külterjes, szántás és trágyázás nélkül, a védekező permetezést nem ismerve. Az állattenyésztésben szükséges a fajtajavítás és az állatorvosi szolgálat megszervezése.”⁸

Az erdélyi ipar helyzetének elemzői is az elmaradottságot, fejletlenséget állapították meg. A 100 km²-re jutó gyárak átlagos számát tekintve a trianoni terület és a visszacsatolt részek helyzete a következő volt:⁹

2. TÁBLÁZAT: A 100 km²-re jutó gyárak átlagos száma a két világháború között

Trianoni Magyarország	Felvidék	Kárpátalja	Erdély	Délvidék
4,30–4,42	2,21	0,9	1,14	2,80

⁵ Vita Sándor: *A Székelyföld önellátása*. Hitel, (2. évf.) 1937/4., 277.

⁶ Pongrácz Kálmán: i. m. 802.

⁷ *Jelentés Kolozs, Szolnok-Doboka, Beszterce-Naszód, Maros-Torda, Csík, Udvarhely és Háromszék vármegyék nemzetiségi és társadalmi viszonyairól, valamint gazdasági és hitelügyi helyzetéről*. Fol. Hung. 2127., 1942, 9.

⁸ Dr. Solty Ernő: *Agrárpolitikai feladatok Erdélyben*. Kárpátmedence, Gazdaságpolitikai Szemle, 1941. május, 37–44.

⁹ Hantos László: i. m. 486.

A kis- és nagyiparban az üzemek és alkalmazottak száma, valamint a termelési érték szerint a trianoni terület és Erdély adatai 1940-ben az alábbiak (a %-os arányszámok a két országrész részesedését jelzik Magyarország 1941. évi mutatóiból):¹⁰

3. TÁBLÁZAT: Az ipari üzemek főbb mutatói Magyarországon és Erdélyben (1940)

	Trianoni Magyarország	Erdély
Üzemek száma	192 315	29 224
%	73,6	11,2
Ezer lakosra jutó üzemek száma	20,6	11,4
Alkalmazottak száma	718 633	67 281
%	81,6	7,6
Ezer lakosra eső alkalmazottak száma	77,2	26,1
Termelési érték	5 621 630	316 859
%	85,4	4,8

Az erdélyi politikusok szerint is az itteni „magyarság gazdasági képe egészségtelen”, a kisipar tönkrement. Ennek a helyzetnek egyik okát a gyáripar térhódítása mellett az elmúlt időszak etnikai alapú gazdasági diszkriminációiban látták: „Az erdélyi városok híres kisipara elsorvadt és művelői tízezres tömegekben vándoroltak át az Ókirályságba. Az itt maradt iparosság az igazságtalan adóztatás miatt s minden hitellehetőség hiányában elszegényedett, iparendélyét tömegesen adta vissza s jelentős tömege kontárként vagy alkalmi munkákból tengette életét.”¹¹

1. A Székelyföld

A Székelyföld társadalmi-gazdasági helyzete a visszacsatolt erdélyi területen belül is egyike a legrosszabbaknak.¹²

„Székelyföld”-ön a korabeli közéleti, politikai nyelvezetben gyakran használt „négy székely megye”: Maros-Torda, Csík, Háromszék és Udvarhely megyék területének gazdaság- és társadalomföldrajzi viszonyait értjük; itt élt a visszacsatolt Észak-Erdély lakosságának 28,7%-a.

A magyar népesség megyénként a következőképpen oszlott meg.¹³

¹⁰ Szalay Zoltán: *Az 1941. évi népszámlálással kapcsolatban végrehajtott iparstatisztika első eredményei*. Magyar Statisztikai Szemle, (21. évf.) 1943/1., 280.

¹¹ Zathureczky Gyula: *Metamorphosis Transylvaniae*. Hitel, (6. évf.) 1941–1942/2., 210. (A szerző dr. Pál Gábornak az erdélyi képviselők budapesti bemutatkozásakor elhangzott parlamenti beszédéből idézi az itt felhasznált hivatkozást.)

¹² Erdély regionális fejlődéséről lásd még a kötetben *Kánya József* tanulmányát.

¹³ Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Teleki László Alapítvány, Pro Print Könyvkiadó, Budapest–Csíkszereda, 1998, 29–30.

4. TÁBLÁZAT: Székelyföld nemzetiségi összetétele (1941)

Megye	Összes lakosság (fő)	Magyar nemzetiségű lakosság (%)
Csík	172 246	87,6
Háromszék	142 401	93,9
Maros-Torda	301 093	61,5
Udvarhely	117 657	97,3

A Székelyföld települései a korabeli közigazgatási beosztás szerint az alábbi típusokba tartoztak:¹⁴ törvényhatóságú város: 1, megyei város: 6, nagyközség: 92, kisközség: 411, kültelki lakott hely: 480.

Jelentékeny társadalomszerkezeti változások vizsgálatunk időszakára az 1910-es népszámlálás óta nem következtek be. Ekkor a fő foglalkozási csoportok arányai megyénként a következők voltak:¹⁵

5. TÁBLÁZAT: A székelyföldiek foglalkozási megoszlása 1910-ben (%)

	Csík	Háromszék	Maros-Torda	Udvarhely
Mezőgazdaság	72,1	64,8	72,5	76,4
Ipar, bányaiipar, forgalom	17,7	24,8	17,3	14,9

A döntően *mezőgazdasági* termeléssel foglalkozó lakosság jövedelmi viszonyait meghatározta, hogy a „három székely megyében az átlagos birtoknagyság 1,7 hektárt tett ki, míg ez a szám az öt hektáron aluli birtokosoknál 9 hektárra süllyedt, vagyis oly csekély területre, amelyen többet tervszerűen gazdálkodni nem lehet”.¹⁶

Vita Sándor a harmincas évek közepén megállapította, hogy a Székelyföld évente 33 742 tonna gabona-behozatalra szorul. 1925–1935 között a szarvasmarha-állomány átlagosan 5500-zal csökkent, a sertésállomány ugyanezen idő alatt 76 584-ről 52 144-re esett vissza.¹⁷ Vita elemzése szerint a székelyföldi „művelési módok és az elért eredmények nemcsak a közép-európai gazdálkodás mögött maradnak el, hanem Kelet-Európa legfejlettebb kigazdaságait, a barcasági szászok gazdálkodását sem közelítik meg”.¹⁸

Az 1941. évi népszámlálás *iparstatisztikai* eredményei azt mutatják, hogy a Székelyföld iparosodottsága is messze elmaradt az országos átlagtól. Míg az egy üzemre eső termelési érték országosan (ezer pengőben) 7,29, addig együttvéve Csík (1,85), Háromszék (2,56) és Udvarhely (2,04) megyék átlaga 2,15.¹⁹

¹⁴ Magyarország helységnévtára 1944. Szerkesztette és kiadja: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp., Hornyánszky Viktor Rt. Nyomdai Műintézet.

¹⁵ Dr. Thirring Lajos: *Terület és népesség*. Magyar Statisztikai Szemle, (18. évf.) 1940/8–9., 678.

¹⁶ Pongrácz Kálmán: i. m. 797–843.

¹⁷ Vita Sándor: i. m. 277.

¹⁸ Vita Sándor: i. m. 272.

¹⁹ Szalay Zoltán: i. m. 277.

A Kolozsváron megjelenő *Hitel* egyik cikkírója szerint a székelyföldi gazdasági helyzetre jellemző, hogy „nincs tőke, nincs ipar. A székely vidékek ma alig bírnak valamit eladni, de ugyanakkor rá vannak utalva a bevételre, ruházkodási, közhasználati és élelmiszercikkekben egyaránt (...) Nincs nagybirtok, nagytőke és nagyváros. (Csak a szegénység nagy.)”²⁰

A szociálpolitikai kérdések szakértői szerint a legsúlyosabb társadalmi problémák az alacsony életszínvonal és a munkaerő-fölösleg.²¹ Az új államkezelések közötti társadalmi feszültségek egyik fő tényezője – a dél-erdélyi területekről áttelepülők problémája mellett – az, hogy a „Székelyföld népfölöslege évente 3–4 ezer lélek, mely eddig Brassó, Medgyes, Szeben, Temesvár gyáraitban és az Ókirályságban talált elhelyezkedést, a bécsi döntés után tömegesen tódul vissza szülőföldjére”.²² Egy diplomata becslése szerint 1940 őszén a Székelyföldre „körülbelül 25 000 kereső került vissza a régi királyságból, (...) akik ott jól kerestek, viszont most otthon és munka nélkül állnak”.²³ Az elmaradottságot, szegénységet jelzik a népegészségügyi mutatók is. Gyakoriak a fertőző betegségek, a negyvenes évek elején az Országos Közegészségügyi Intézet marosvásárhelyi kirendeltségének vizsgálatai szerint a négy székely megyében – különösen Csíkban – igen nagy, majdnem negyvenezerre tehető a vérbajosok száma.²⁴ Belső-Erdélyben (a Körös-vidék és Bánság nélkül) magas a csecsemőhalandóság.²⁵ A székely megyék közül az egy éven alul elhaltak és a gümőkórban elhaltak arányszámai szintén Csíkban a legmagasabbak.²⁶

2. Szükségletek, feladatok

Az áruhiány enyhítése érdekében a bukaresti magyar követ már 1940. szeptember 6-ai átiratában sürgeti a külügyminisztériumot a székelyföldi raktárhálózat kibővítésére – a meglévő három áruraktár mellé 12 székelyföldi járásközpontban javasolja áruraktárak felállítását és feltöltését a legfontosabb közszükségleti cikkekkel.²⁷ 1940 decemberében a székelyföldi képviselők az azonnali szükségletek meghatározására gyűltek össze Marosvásárhelyen. Az értekezletéről közölt újsághír arról tudósít, hogy Náray vezérkari ezredes szerint a Székelyföldön „a többi között szükség van 42 vagon búzára, 300 vagon tengerire, 62 vagon szalonnára és zsírra, 75 vagon tésztaneműre, 15 vagon szappanra, 195 vagon folyékony tüzelőanyagra, 145 vagon petróleumra”.²⁸

²⁰ Parajdi Incze Lajos: *A Székelyföld az országépítésben*, *Hitel*, (5. évf.) 1940–1941/2., 121–122.

²¹ Diószeghy Erzsébet: *A szociálpolitika problémái Erdélyben*. Kárpátmedence, 1941. május, 49–51.

²² Zathureczky Gyula: i. m. 212.

²³ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), K 69 (Külügyminisztériumi Levéltár, Gazdaságpolitikai osztály), 1940, 7. d., 196. p.

²⁴ Jakab Antal: *Vérbajmegbetegedések a Székelyföldön*. *Hitel*, (8. évf.) 1943/6., 380–383.

²⁵ Tonk Emil: *Az erdélyi csecsemőhalandóság főbb adatai* *Hitel*, (5. évf.) 1940–1941 /2., 131–133.

²⁶ Barát Jenő: *Magyarország népmozgalma 1942-ben*. *Hitel*, (8. évf.) 1943/5., 303–305.

²⁷ MOL K 69 (Külügyminisztériumi Levéltár, Gazdaságpolitikai osztály), 1940, 7. d., 84. p.

²⁸ Székely Közélet, 1940. december 14.

A mezőgazdaság fejlesztésében a legsürgősebb tennivaló a termesztési technológia korszerűsítése, a fajtanemesítés, a birtokszerkezet átalakítása. Az agrárszakemberek és politikusok szerint a mezőgazdaságban szükséges lenne minél több középirtok, hitbizomány, illetve „önálló létjoggal bíró kisirtok” felállítására.²⁹ Technológiai szinten fontos lenne a megfelelő talajművelés bevezetése: mélyebb talajművelés, megfelelő istállótrágyázás, a műtrágya fokozott alkalmazása, az istállótrágya kezelése, trágyatelepek építése. A szántóföldi növénytermesztésben követelmény lenne az ipari növények szerződéses termelése, „fel kell hagyni a nyomásos gazdálkodás magángazdaságilag is igen drága és nemzetgazdaságilag káros megkötöttségeivel és a vetésforgó szerinti gazdálkodásra kell áttérni. (...) Semmi körülmények között nem engedhető meg, hogy a szántóföldi terület átlag 13,3%-a ugar legyen, amint most van.”³⁰ Az ugarterület kiterjedését tekintve Csík megye 26,6%-os aránnyal első helyen állt.

Az erdőgazdaságban a kopár területek befásítása, vadpatakok megkötése, erdők feltárása és a közszolgálat jó hírének helyreállítása az azonnali feladat.³¹

Az iparban elsődleges fontosságú a vízierő-gazdálkodás kiépítése, a földgáz- és petróleumtermelés fokozása.³²

Gazdasági szakemberek, társadalomkutatók, politikusok egybehangzó véleménye volt, hogy az új államkeretek közötti gazdasági különbségek kiküszöbölésére a kormánynak kell elvégezni az „egybehangolás”³³ nehéz munkáját. Az államilag irányított termelés-szervezés az erdélyi közgondolkodásban is ismert gazdaságpolitikai gyakorlat. Dr. Oberding József György gazdasági szakíró korszakos újításként üdvözli a *Hitel* hasábjain az 1937. március 22-én megjelent román mezőgazdasági törvényt, amely Romániában meghirdette az irányított gazdaság elveinek alkalmazását.³⁴ A törvény hiányosságainak kiemelése után a szerző hasznosnak, eredménnyel biztató rendelkezésnek tekinti a községek két- és háromnyomásos vetésforgójának – ha kell, hatósági erőszak bevetésével – modernebb művelési rendszerekre történő felcserélését.³⁵

²⁹ Teleki Béla: Az Erdélyi Párt programjának ismertetése. Napirend előtti felszólalás az országgyűlésben, 1941. június 17-én Az Országgyűlés képviselőházának naplója X. kötet, 46.

³⁰ Dr. Solty Ernő: i. m.

³¹ Dr. Földváry László: *Erdőgazdasági kérdések és feladatok a felszabadult Keleti és Erdélyi országrészekben*. Kárpátmedence, 1941. május, 44–47.

³² Dr. Vitéz Gyulai Tibor: *Az erdélyi iparfejlesztés kilátásai*. Kárpátmedence, 1941. május, 47–49.

³³ A korszak közéleti-politikai sajtójában sokat használt „egybehangolás” fogalmának nemcsak gazdasági, hanem komplex – közigazgatási, szociálpolitikai, pénzügyi, oktatási – vonatkozásai is voltak. Nem mehetünk bele a kérdés tárgyalásába, csak jelezzük, hogy a korszakra emlékezők 40–50 év távlatából elhibázott politikának tartották a budapesti kormányok túlzott központosítási törekvéseit. Lásd Teleki Béla és Vita Sándor emlékezéseit. In: Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége*. NIS Kiadó, Kolozsvár, 1993, 14., 29.

³⁴ Dr. Oberding József György: *Románia mezőgazdaságának átszervezése*. *Hitel*, (2. évf.) 1937/2., 133–140.

³⁵ Dr. Oberding József György: i. m. 136.

A mezőgazdasági termelés egységes szervezésének és központi irányításának szükségességét az Erdélyi Párt politikusai is elvárásként fogalmazzák meg a kormányzat felé.³⁶

3. Beruházások, támogatások

Dolgozatunk további részében a negyvenes évek első felének kormányzati fejlesztéspolitikáját a gyakorlati megvalósulások szempontjából vizsgáljuk. Bár fontos lett volna a fenti időszak társadalomtörténeti folyamataiba ágyaznunk kutatásunk témáját, Tóth Pál Pétert idézve „meglepetéssel kellett tapasztalnunk, hogy ennek az időszaknak a tárgyyszerű, hiteles történeti feldolgozása még várat magára. Ez a megállapítás az 1940–1944 közötti időszakra még egyértelműbben vonatkozik. Nem találtunk ugyanis olyan elemzést, amely a fő összefüggések elnagyolt felvázolásán kívül a lezajlott folyamatokat kellő árnyaltsággal mutatta volna be.”³⁷

A történeti munkákban Marc Bloch szerint okvetlenül szerepelni kellene egy olyan fejezetnek vagy bekezdésnek, amely a „*Honnan tudom, amit el akarok mondani?*” kérdést világítja meg.³⁸ Erre vizsgálódásaink jelen fázisában azt tudjuk mondani, hogy igyekeztünk feltárni, amennyiben székelyföldi forrásadottságaink – főleg a korszak sajtója – ezt lehetővé tették, azokat a konkrét támogatási, segélyezési formákat, amellyel a kormányzat a gazdaság különböző ágazatainak, a közigazgatási, egészségügyi, szociálpolitikai intézményrendszernek fejlesztését kívánta megvalósítani. Adalékként a kutatás módszertanához – szintén Bloch gondolatához kapcsolódva, miszerint a kutatónak már valamilyen előzetes képpel kell rendelkeznie arról a területről, amelyet fel akar deríteni³⁹ –, meg kell jegyezzük, hogy a vizsgált időszak kormányzati fejlesztéseinek „nyomaival” oral history típusú kutatásainkban talákoztunk először. „Előzetes képünket” az 1940–1944 közötti állami támogatásokról a korszakot átélte székelyföldi falusi emberek alakították: ők beszéltek – legtöbbször „kérdészetlenül”, azaz más társadalmi jelenségek kutatása közben – a „magyar időben” támogatott köz- és magánépítkezésekről, ezüstkalászos gazdátanfolyamokról, településrendezésről, vetőmagakciókról, állatkiállításokról, kedvezményes hitelekéről, gép- és állatvásárlásokról.

*

A kormányzati beruházások gyakorlati kivitelezése a már létező erdélyi társadalmi és az újonnan létrehozott, illetve a visszacsatolt területre kiterjesztett hatáskörű állami intézmények keretében történt. A területi különbségek kiegyenlítése a kormányzat gazdaságpolitikáját új feladatok elé állította: „A területgya-

³⁶ Teleki Béla: i. m. 46.

³⁷ Tóth Pál Péter: *A magyar és a vegyes (magyar–román, román–magyar) családok szociológiai-demográfiai helyzete Észak-Erdélyben 1942–1944 között*. In: Erdélyi Múzeum, 1996/3–4 füzet, 273.

³⁸ Marc Bloch: *A történész mestersége. Történetelméleti írások*. Osiris Kiadó, Bp., 1996, 56.

³⁹ Marc Bloch: i. m. 55.

rapodásnak a magyar nemzetgazdaságra gyakorolt hatásai kettős feladatot róttak gazdaságpolitikánk irányítóira. Elsősorban el kellett végezniük az egybehangolás nehéz munkáját (...), másodsorban erős tőkeszükséglet is jelentkezett, amelyet nagyrészt a trianoni területnek kellett előteremtenie (erdélyi beruházási kölcsön, erdélyi nyereménykölcsön).⁴⁰ Egy erdélyi ellenőrző körútról visszatérő banktisztviselő úgy vélekedett, hogy a „magyar kormányzat mindent elkövet a magyarság felemelése és gazdasági megerősítése érdekében. Az elfogulatlanok – bár ilyen kevés van – bámulattal szemlélik azt a roppant arányú építómunkát, ami Erdélyben folyik, és csodálkoznak, hogy honnan veszi a kormányzat azt a sok százmilliót, amit Erdélybe investál. A nagyméretű út- és vasútépítések, kaszárnyaépítések, erődítési munkálatok stb., és az iparnak és a kereskedelemnek ezzel kapcsolatban történt fellendülése folytán még soha nem volt az emberi munkaerőnek ilyen konjunktúrája Erdélyben, mint most.”⁴¹

4. Mezőgazdaság

Az erdélyi gazdasági kérdésekben a kormány tanácsadó szerve az Erdélyi Gazdasági Tanács, a mezőgazdasági ügyekben az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) volt a Földművelésügyi Minisztérium tanácsadó és végrehajtó szerve. 1941 júniusában a Földművelésügyi Minisztérium létrehozta erdélyi kirendeltségét, kolozsvári székhellyel. Az intézményt miniszteri tanácsos vezette, hatásköre: „erdészeti, állami mezőgazdasági birtokokat illető, vadászati, lótenyésztési, vám- és kereskedelempolitikai, mezőgazdasági statisztikai, hírszolgálati, birtokpolitikai, vízügyi, mezőgazdasági társadalombiztosítási, kísérletügyi és terményhamisítási ügyágazatok”.⁴²

A mezőgazdaságban „visszacsatolások után a magyar agrárpolitikának termeléspolitikai és földbirtokpolitikai vonalon kellett megteremtenie az ország-részek közötti egyensúlyt”.⁴³

A tervezett gazdaságpolitikai beavatkozásokban kedvezőtlen körülményt jelentett, hogy „Magyarország a háború kellős közepén fogott hozzá a mezőgazdaság fejlesztéséhez, melyről törvényhozói úton, egymilliárd pengős keretben, tíz év alatt végrehajtandó terv alapján gondoskodott”.⁴⁴

A beruházások adminisztrálásában, a kormányzati célok megvalósításában is a Földművelésügyi Minisztérium erdélyi kirendeltsége a teljes hatósági jogkörrel felruházott intézmény. A Székelyföldre is kiterjedt tevékenységi területe a szántóföldi kultúra, az állattenyésztés, legelőgazdálkodás, terményértékesítés és a gazdasági oktatás problémáiban.⁴⁵

⁴⁰ Hantos László: i. m. 488.

⁴¹ *Jelentés...* i. m. 7.

⁴² *Hivatalos Közlöny*. Kiadja a Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., 1941, 461.

⁴³ Hantos László: i. m. 486.

⁴⁴ Hantos László: i. m. 489.

⁴⁵ Erdélyi Gazda, 1941. július, 298–308.

A mezőgazdasági támogatások célba juttatásában fontos szerepe volt a kormányzati intézményekkel együttműködő EMGE-nek. A harmincas évek közepétől dr. Szász Pál elnöksége alatt az EMGE „kilép egy társadalmi érdekvédelmi szervezet rezervátságából és társadalmi szervezetté akar nőni, még pedig úgy, hogy a szervezést alul, a népnél kezdi el. Ekkor lesznek az EMGE alapkövei a falusi gazdakörök...” – írja lelkesülten az Erdélybe látogató Darvas József.⁴⁶ 1940–44 között Teleki Béla – az EMGE elnöke – a kortárs Vita Sándor szerint „nagyon jól felismerte: az erdélyi magyarságnak elsősorban gazdaságilag kell megerősödni. S mivel az erdélyi magyarságnak nagy többsége mezőgazdaságból élt, tehát a mezőgazdaság színvonalát kellett emelni.”⁴⁷ A szervezet taglétszáma a visszacsatolás után rohamosan gyarapodott: Észak-Erdély területén 1942. május 1-jéig a visszacsatoláskor nyilvántartott 13 339 főről 34 008 főre emelkedett. 1943 májusában 53 ezer egyéni tag és 811 gazdakör tartozott a szervezet kereteibe. A gyors létszámemelkedés oka a fokozott propaganda-munka mellett feltehetően az a rendelkezés volt, hogy „minden kedvezményt, amit a kormány nyújt csak gazdakörök, illetve az EMGE tagok vehetik igénybe”.⁴⁸

4.1. A növénytermesztés támogatása

A Földművelésügyi Minisztérium támogatásával Erdélyben évente szerveztek kedvezményes vetőmagakciókat. 1941 őszén a gazdák minőségi vetőmagokat (őszi árpa, rozs) vásárolhattak, az állami támogatás 17 455,96 pengő, ebből 9357,1 pengő jutott a székely megyékbe.⁴⁹ 1942 tavaszán állami támogatással Erdélyben Összesen 889 q lóheremagot, 17 q lucernamagot, 1240,6 q bükkönyt osztanak ki, ebből a székely megyékbe 310 q lóhere, 7 q lucerna, 816 q bükköny került. Ugyanekkor 53,4 q szarvaskerepmagot, 1,7 q somkórómagot, 54,3 q baltacím-magot, 255 q Viktória-borsót, 110 q gyöngybabot vásárolhattak a termelők, 50%-os állami támogatással.⁵⁰

1944 februárjában újabb vetőmagakciót (lóhere, lucerna, szarvaskerep, baltacím, zab, bükköny) indít a minisztérium, a 3 millió pengő értékű akcióban a művelési rendszer korszerűsítését is megpróbálják előmozdítani: „ahol a fekete ugarról a zöldugarra tértek át, vételár 60%-át megtérítik a gazdáknak”.⁵¹

A gyepterületek feljavítására minisztériumi támogatással gyepletvetőmagakciókra került sor, „az 500 kat. hold alatti birtokokon a vetőmagvak a kereskedelmi forgalmi árnál 30–40%-kal olcsóbbak”.⁵² A kedvezményes vásárlásra

⁴⁶ Darvas József: *Erdélyi napló*. Hítel, (8. évf.) 1943/11., 705.

⁴⁷ Vita Sándor emlékezése. In: Tibori Szabó Zoltán: i. m. 24.

⁴⁸ Erdélyi Gazda. Az EMGE havonta egyszer megjelenő hivatalos lapja. 1940. december, 426.

⁴⁹ *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája 1941–1942*. Kolozsvár. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., 1942, 85. (a továbbiakban: *Az EMGE munkája...*)

⁵⁰ Uo. 98-99.

⁵¹ Erdélyi Gazda, 1944. január, 74.

⁵² Erdélyi Gazda, 1941. november, 488.

az EMGE jelentése szerint különösen „Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vármegyéből jelentkeztek sokan”.⁵³

A legelőterületek feljavítására részletes munkatervek készültek, legelőmestereket képeztek ki.

A termelés korszerűsítésének egyik eszközeként, a mezőgazdaság technikai színvonalának emelésére, a kormányzat több alkalommal szervezett kedvezményes gépvásárlási akciókat. A legnagyobb volumenű támogatásra 1941-ben került sor.

6. *TÁBLÁZAT: Kimutatás a székely megyékben 1941-ben 50%-os állami támogatással kiosztott vetőgépekről és magtisztító gépekről*

	Csík	Háromszék	Maros-Torda	Udvarhely	Összesen
Vetőgép (db)	22	62	20	20	124
Teljes vételár	11 782,2	34 392,48	10 914,44	12 282,1	69 371,22
Állami támogatás	5991,1	17 196,24	5457,22	6141,05	34 685,61
Magtisztító gép (db)	13	16	16	15	60
Teljes vételár	13 719,64	17 118,88	17 526,8	13 537,28	61 902,6
Állami támogatás	6859,82	8559,44	8763,4	16 768,64	40 951,3

1941 őszen 20%-os kedvezménnyel kisgépakciót támogatott a szaktárca. A gépek kiosztását a székelyföldi falvakban az EMGE bonyolította le. Az állami támogatás összege a megyékben 8639,93 pengő, Erdélyben 18 192,05 pengő. A vásárolt kisgépek a székely megyékben a következők: eke 120 db, füllesztő 59 db, szecskavágó 26 db, kisebb számban szereztek be a földművesek morzsolót, répavágót, tárcsás boronát, kapálógépet, permetezőt, tejgazdasági felszerelést, darálót, burgonyatorót.

Ezekben az években kezdődött a Székelyföldön a műtrágya és a növényvédőszer használatának elterjesztése. 1941-ben állami hozzájárulással a négy székely megyében kiosztottak 53 050 kg pétisót, 61 200 kg szuperfoszfát műtrágyát, a támogatás összege 6300,34 pengő.⁵⁴ Ugyanekkor „kiosztásra került összesen 451 546 kgr rézgalic és 141 112 kgr rézmészpor vásárlására jogosító utalvány”⁵⁵

4. 2. Az állattenyésztés támogatása

Az erdélyi állattenyésztés színvonala viszonylag jobban megközelítette a trianoni terület színvonalát, mint a növénytermesztés. A Földművelésügyi Minisztérium megszervezte a vármegyei állattenyésztő állomásokat, két körzet ala-

⁵³ Az EMGE munkája... i. m. 130.

⁵⁴ Uo. 81.

⁵⁵ Uo. 58.

kult, a székelyföldi megyék központja Csíkszereda volt.⁵⁶ Az állattenyésztési egyesületek (szarvasmarha-, juh- és sertésszakosztályokkal) feladata az állatkiállítások szervezése, vásárok rendezése volt.

A szakminisztérium törvényhatósági állattenyésztési alapot létesített, ebből támogatták a községekben az apaállattartást.

A *lóállomány* minőségi feljavítását a kormányzat tenyészkanca-akciók lebonyolításával támogatta. 1941-ben Erdélyben 1146 kancát osztottak ki, az állomány teljes értéke 1 069 430 pengő volt, a székelyföldi megyék lótartó gazdái – az igényelt létszám alatt – 412 kancát vásárolhattak. A minisztérium a tenyészállatok szállítási költségeit megtérítette.⁵⁷ 1943-ban támogatásával az újabb kedvezményes tenyészlő-vásárlási hitelakcióban „a tenyészkanca és mének vásárlási árának 80%-a igényelhető 12 hónapnyi kamatmentes hitelre”.⁵⁸

A *szarvasmarha-tenyésztés* fejlesztésére a kormányzat 1941-ben, a korábbi anyaországi tapasztalatok alapján, Erdélyben is tenyésztehén- és üszőakciókat bonyolított le: 531 pirostarka tehenet és 790 db 6–18 hónapos üszőt osztottak ki kedvezményes áron. Az állomány összértéke 723 806,25 pengő, ebből állami támogatás 216 979,69 pengő. A négy székely megyébe összesen 676 állat jutott 269 907 pengő értékben, ebből 73 087,3 pengő volt állami támogatás. A minisztérium az állomány szállítási költségei mellett egy évre az állatok biztosítási díjait is fedezte.

A fajtafeljavítást célozta a minisztériumi kirendeltség támogatásával létesített bikanevelő telep Maros-Torda megye előhavasi legelőbirtokán, valamint a csíksomlyói közbirtokosság legelőjén, a Tolvajos-tetőn létrehozott havasi mintagazdaság.⁵⁹

A szarvasmarha a mezőgazdaság fontos kiviteli cikke volt. A vármegyei állattenyésztő egyesületek megszervezték a kivitelre szánt hizómarhák kiszállítását Németországba, Olaszországba. A hosszú szállítási idő alatti veszteségek pótlására „útiapadó” címen az állattartók támogatásban részesültek.⁶⁰

Egy másik támogatási forma a hizlalási hitel volt, ezt „a Magyar Állat és Állati Termékek Kiviteli Szövetkezete folyósította 6 hónapra, évi 5%-os kamattal”.⁶¹ Kiviteli engedélyt „mindenkor csak a gazda kaphat és pedig csak az a gazda, aki saját maga hizlal, (...) aki a hizómarhát legalább három hónapig hizlalta saját istállójában”.⁶²

A *juhtenyésztés* fellendítésére a székelyföldi megyékben 1941-ben és 1942-ben kormányzati támogatással fésűs-gyapjas cigája kosokat (1000 db) és bárányokat osztottak ki.⁶³ A szaktárca alkalmasnak találta ezen fajta tenyésztést körzetének növelésére a székelyföldi természeti feltételeket. Az erdélyi juhállományban pusztító mételykór leküzdésére 1941-ben 60 ezer pengő támogatással

⁵⁶ Erdélyi Gazda, 1941. május, 200.

⁵⁷ *Az EMGE munkája...* i. m. 109–110.

⁵⁸ Erdélyi Gazda, 1943. április, 178.

⁵⁹ *Az EMGE munkája...* i. m. 125.

⁶⁰ Uo. 146.

⁶¹ Erdélyi Gazda, 1941. január, 99.

⁶² Erdélyi Gazda, 1940. december, 451.

⁶³ Erdélyi Gazda, 1941. március, 136.

gyógyszert osztottak ki a gazdáknak, ebből a székely megyékbe 25 353 pengő kormánysegély jutott.⁶⁴

Az állattenyésztés színvonalának emelését célozta a kijelölt mintalegelők gondozása. Ilyen legelők a Székelyföldön Csíkszereda, Dánfalva, Homoród-szentpál határában voltak. Ezekre államsegéllyel cementvályúkat, kútgyűrűket vásároltak a falvak közbirtokosságai, a vízmosásokat beültették csemetékkel.⁶⁵

A *baromfitenyésztés* fellendítésére Marosvásárhelyen a földművelésügyi minisztérium húszezer tojásos keltetőközpont létrehozását rendelte el, egy 1941. februári rendelet baromfitenyésztő mintaközségek megszervezéséről határozott.⁶⁶

A tárca ólépítési segélyeket is folyósított minta-baromfiólak építéséhez. Az 1941. évi baromfiakció keretében a székely megyékben 1557 db szárnyast (tyúk, liba, pulyka) osztottak ki 20 923 pengő értékben, ebből 15 146 pengő volt állami támogatás.⁶⁷

4. 3. Az erdőgazdálkodás támogatása

A visszacsatolt terület magas fokú erdősültsége (31,3%) azt jelentette, hogy az erdőgazdaság munkaalkalmak és kereseti lehetőségek szempontjából a legfontosabb gazdasági tényező volt.⁶⁸ A kormányzat a „székelyföldi fakitermelés előmozdításának céljára 1941-ben 5 milliós kedvezményes hitelakciót engedélyezett”.⁶⁹

1941-ben az állam a kopárok beerdősítésére 250 ezer pengőt fordított, felállított 5 erdő-igazgatóságot, 10 erdő-felügyelőséget, 23 erdő-felügyelőségi kirendeltséget és 27 erdőhivatalt. A görgényszentimrei alerdészeti szakiskolánál 100 ezer pengős beruházást eszközölt. Az erdőgazdálkodási szervek a székely erdőbirtokosságok faeladási szerződéseinek felülvizsgálásával ezeket a társulásokat 1,5 millió pengő jövedelemtöbbletjéig juttatták.⁷⁰

4. 4. Mezőgazdasági építkezések

A kormányzat mezőgazdasági termények tárolásához, feldolgozásához, a korszerű állattartáshoz szükséges épületeket emeltetett a székelyföldi kisvárosokban, nagyobb községekben. 1941–42-ben Székelyudvarhelyen gyümölcsösomaoló, Nyárádmagyaroson, Alsócsernátonban gyümölcsaszaló épült.⁷¹

⁶⁴ *Az EMGE munkája...* i. m. 123.

⁶⁵ Erdélyi Gazda, 1941. november, 487.

⁶⁶ Erdélyi Gazda, 1941. május, 202.

⁶⁷ *Az EMGE munkája...* i. m. 122.

⁶⁸ Uo. 66.

⁶⁹ *Jelentés...* i. m. 13.

⁷⁰ Uo. 66.

⁷¹ Uo. 59–60.

Ugyancsak 1941-ben „négy erdélyi gabonatárház építését rendelte el a földművelési miniszter Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Csíkszereda, Székelyudvarhely városokban”, Székelykeresztúron gyümölcsösomagolót építtetett.⁷²

A silóépítési akció 1940-ben beindult, 1943 nyarán az *Erdélyi Gazda* beszámolója szerint már 15 ezer gazda udvarán használják, abban az évben újabb 7500-at építenek.⁷³ A silósegélyt minden 300 holdnyi területnél kisebb földön gazdálkodó földtulajdonos igénybe veheti,⁷⁴ „az állami segély összege az igazolt építkezési költség 50%-a”.⁷⁵

1941 nyaratól kukoricagóré-építési államsegélyt is folyósítanak a títusterv alapján építkezőknek. Ezt a támogatási formát a 6–100 hold birtokon gazdálkodók vehették igénybe.⁷⁶

A minta trágyatelep-építési akcióban az állami támogatás trágyatelepenként a kisgazdáknak 120 pengős segélyt jelentett.⁷⁷

A mintaistálló-építési mozgalomban, Kós Károly títusterve alapján, államsegélyből az újonnan felépült istállókra ingyenesen ablakokat adtak, a szellőzőberendezéshez pénzbeli segélyt folyósítottak.⁷⁸

4. 5. Intézmények

A felügyelő, ellenőrző vármegyei intézmények felállítása mellett a nagyobb városokban egy-egy régiót kiszolgáló kísérleti intézményeket is létrehozott a kormányzat. Pl. a Kolozsvári Gyógynövénykísérleti Intézet a gyógynövénytermesztés és -gyűjtés terén szolgált útmutatásokkal, szaktanácsadással, a begyűjtés és forgalmazás elősegítésére gyógynövénybevéltő tanfolyamokat szervezett. Szintén Kolozsváron és Marosvásárhelyen a Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomás az élelmiszerek, mezőgazdasági termékek hatósági ellenőrzését végezte.

Marosvásárhelyen gyümölcsészeti felügyelőség létesült. A székely megyékben minden megyeszékhelyen gyümölcsészeti intézőségeket és növény-egészségügyi körzeteket állítottak fel.⁷⁹ Ugyancsak marosvásárhelyi székhellyel létesült az EMGE Olajos Magvakat Termelők Szakosztálya, amely a szójavetőmagot és az oltószert ingyen, minden térítés nélkül bocsátotta a természetők rendelkezésére.⁸⁰

A kolozsvári Vetőmagvizsgáló Állomás ingyenes és kedvezményes vetőmagvizsgálatot végzett erdélyi gazdák részére (csírázóképeség, tisztaság).⁸¹ A 15 kat. holdon aluli gazdálkodóknak 50%-os volt a vizsgálati díjkedvezmény.⁸²

⁷² Erdélyi Gazda, 1941. november, 491., 509.

⁷³ Erdélyi Gazda, 1943. november, 547.

⁷⁴ Erdélyi Gazda, 1941. június, 251.

⁷⁵ Erdélyi Gazda, 1943. április, 177–178.

⁷⁶ Erdélyi Gazda, 1941. augusztus, 275.

⁷⁷ *Az EMGE munkája...* i. m. 75.

⁷⁸ Uo. 99.

⁷⁹ Uo. 60.

⁸⁰ Uo. 64.

⁸¹ Erdélyi Gazda, 1941. január, 63.

4. 6. Akciók

A korszerű gazdasági ismeretek terjesztésére a Földművelésügyi Minisztérium erdélyi kirendeltsége és az EMGE különböző akciókat szervezett.

1941 tavaszán kezdődött a „zöldmezőmozgalom zászlóbontása”⁸³ Erdélyben, ennek célja: a legelőgazdálkodás, szántóföldi takarmánytermesztés fejlesztése, növénynevelési, magtermesztési ismeretek terjesztése, előadások tanulmányi szemlék szervezésével.⁸⁴

1941. augusztus 30–31-én Sepsiszentgyörgyön az EMGE és a vármegyei gazdasági felügyelőségek közös támogatásával mezőgazdasági kiállítást rendeztek.⁸⁵ 1942 tavaszán „a földművelésügyi miniszter az EMGE-t napraforgó termelési verseny rendezésével bízta meg, a résztvevők 50–500 hold földön gazdálkodók lehettek”.⁸⁶

1942-ben az Országos Mezőgazdasági Kamara 18 ezer pengő értékben kiségek kiosztásával támogatta a különböző termelési versenyeket; 1943-ban „kukorica és olajosnövény termelési verseny”-t támogat a kormányzat.⁸⁷

1944. február 29-én Udvarhelyen kiosztották a kukorica-termelési verseny díjait, március elsején a minisztérium erdélyi kirendeltsége, az EMGE és a Vármegyei Állattenyésztő Egyesület Székelykeresztúron bikakiállítást szervezett.⁸⁸

A kormányzat 50%-os vasúti utazási kedvezménnyel támogatta az 1941. március 29-április 6. között szervezett országos mezőgazdasági kiállításra Budapestre kiutazó gazdákat.⁸⁹

5. Ipar, szállítás

A 8450/1940. ME sz. rendelet az engedélyhez kötött ipari jogosítványok felülvizsgálatát tette kötelezővé. Intézkedés történt az ipartestületi hálózat kiépítésére és az iparfelügyeleti kerületekre nézve, Kolozsvár és Marosvásárhely székhellyel. Megszervezték az Erdélyi Ipari Munkaszervezési Intézetet Kolozsvárott. Az iparúzők iparjogosítványait felülvizsgáltatták.⁹⁰

Rövid kísérleti időszak után a szakemberek megállapították, hogy „Csík és Udvarhely vármegye a kedvező éghajlati és talajviszonyok következtében kiválóan alkalmas a rostlen termelésre. A miniszteri kirendeltség Erdély vezető gazdasági szervezeteivel és az érdeklődő székely gazdákkal összefogva, nagy

⁸² Erdélyi Gazda, 1941. augusztus, 411.

⁸³ Erdélyi Gazda, 1941. április, 167.

⁸⁴ Erdélyi Gazda, 1941. január, 30.

⁸⁵ Erdélyi Gazda, 1941. július, 314.

⁸⁶ Erdélyi Gazda, 1942. június, 289.

⁸⁷ Erdélyi Gazda, 1943. április, 165.

⁸⁸ Erdélyi Gazda, 1944. április, 141.

⁸⁹ Erdélyi Gazda, 1941. március, 135.

⁹⁰ Bálás Gábor - Domokos Andrea: *Erdély rövid jogtörténete 1947-ig. A Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó és az MTA Állami és Jogtudományi Intézete közös kiadványa*, é. n., 120.

anyagi áldozattal életre hívta a gyergyószárhegyi lenfeldolgozó szövetkezetet és a lenkikészítő gyárat.⁹¹ Csíkszentsimonban szesz- és keményítőgyár épült.

Az elhanyagolt úthálózatot korszerűsítik, az ismert, nagy volumenű vasút-építések (mint a Szeretfalva–Déda közti szakasz) mellett ekkor rövidebb, addig járatlan helyeken vágott erdei útszakaszok is épülnek, mint pl. a Hargitafürdőre vezető vagy a Vargyas szurdok völgyében épített utak. 1943-ban a kincstári erdőbirtokok feltárására és kitermelésére 150 km erdei vasút és 60 km elsőrendű főút épül.⁹² A székelyföldi fakitermelés előmozdítására a kormányzat a „kis embereknek 5 milliós keretben kölcsönlehetőséget” biztosít.⁹³ A kisipari termelés beindítását a Nemzeti Önállósítási Alap támogatja.

6. A gazdasági képzés támogatása

Az erdélyi felsőfokú gazdasági képzést a kolozsvári Gazdasági Akadémia biztosította. Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön középfokú gazdasági tanintézet létesült, szintén Marosvásárhelyen sajt- és vajmestereket képező mezőgazdasági tejipari szakiskola kezdte meg működését 1942-ben. Állami támogatással tovább működött a csíkszeredai mezőgazdasági szakiskola, a székelykeresztúri, gyergyószentmiklósi és kézdivásárhelyi téli gazdasági iskola.

A rendszeres intézményi képzés mellett alkalmanként különböző tanfolyamokat szerveztek. A csíkszeredai gazdasági iskolát „a földművelésügyi minisztérium téli gazdasági iskolákká rendezte be, és dacára a nagy nehézségeknek, december hó folyamán újból megnyitja kapuit a tanulni vágyó 15 év feletti gazda ifjak részére”, akiknek „a tanítás teljesen ingyenes”.⁹⁴

A Földművelésügyi Minisztérium erdélyi kirendeltsége téli két-három hónapos gazdasági tanfolyamokat és hathetes háztartási vándortanfolyamokat szervezett háziasszonyok részére. A három hónapos tanfolyamokat gazdaszóniskolának nevezték, ilyeneket 1941–1942 telén Marosvásárhelyen, Csíksomlyón, Kézdivásárhelyen szerveztek.⁹⁵

1941 őszén 52 községben rendeztek gyümölcsfa-ápolási tanfolyamot, ezeken több mint kétezer ember vett részt.⁹⁶ 1942 tavaszán Erdélyben hét permetezőmester-képző tanfolyamot szerveztek, ahol összesen 150 hallgató tanult.⁹⁷

A mezőgazdasági gépkezelői tanfolyamon 1941–1942 telén Marosvásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön 454 hallgató vett részt. 1943 márciusában a szaktarca erdélyi kirendeltsége és a Kolozsvári M. Kir. Gazdasági Akadémia szervezésében újabb gépkezelői tanfolyam indult.⁹⁸

⁹¹ Kárpátmedence, 1944. január, 48.

⁹² Erdélyi Gazda, 1943. július, 331.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Erdélyi Gazda, 1940. december, 429.

⁹⁵ *Az EMGE munkája...* i. m. 55.

⁹⁶ Uo. 101.

⁹⁷ Uo. 102.

⁹⁸ Erdélyi Gazda, 1943. február, 64.

A gazdalanfolyamokat a téli és kora tavaszi időszakban szervezték 1941-ben Csikmenaságon, Csíkszeredában, Homoródszentpálon, Csíkszentkirályon.⁹⁹ 1943 telén Nyárádszeredán, Kézdivásárhelyen, Karcfalván, Madéfalván, Nagyalambfafván az EMGE állami támogatással zöldmezőgazdasági és pásztorképző tanfolyamokat szervezett.¹⁰⁰ Tavasszal Szépvíz, Homoródszentpál, Homoródszentmárton hasonló tanfolyamok színhelye.¹⁰¹

1944 februárjában Marosvásárhelyen gyógynövénybevéltő tanfolyam indult. A tél és a tavasz folyamán Kászonyfaluban, Nagytusnádon, Taplocán és Torján 141 résztvevővel szervezett az EMGE három hónapos tanfolyamokat.¹⁰²

A „zöldmezőmozgalom” keretében több helyen zöldmezőgazdasági és pásztorképző tanfolyamokat szerveztek, 1941 őszén Udvarhely megyében a két tanfolyamnak 52 résztvevője volt.¹⁰³

7. Pénzügy, hitelellátás

A tőkeszegény erdélyi magyar kereskedelem és ipar hitelellátását a kormányzat kedvezményes hitelakciókkal támogatta.

Az ipari, kisipari tevékenységhez „a tőkét a Nemzeti Önállósítási Alap bocsátja rendelkezésre”, az intézmény egy banktisztviselő szerint „a gazdasági átállás egyik leghatékonyabb eszköze”. A magyar királyi minisztérium 1937/4600 ME sz. rendelete létesítette, az 1941. évi 1700 sz. rendelet alapcélként „a gazdasági és szellemi foglalkozási ágak körében önálló pálya alapítására törekvő és támogatásra utalt érdemes és alkalmas egyén pályakezdésének előmozdítását” jelöli meg. A kölcsönösszeg után a kamat legfeljebb 2% lehetett.¹⁰⁴

Az 1941–1944 közötti támogatások társadalmi méreteit jelzi, hogy amikor az 1945-ben életbe lépő román adminisztráció intézkedett, hogy az „1940 után az Önállósítási Alap segítségével önállósult iparosok és kereskedők iparendélyét meg kell szüntetni” Erdélyben, „4000 magyar kereskedő és iparos engedélyét szüntették meg”.¹⁰⁵

A pénzügyi támogatás egy másik formája a nyereséymkölcson: „Kormányzatunk a megszállás alatt annyit szenvedett, visszatért területek gazdasági, kulturális és szociális újjáépítésére százmillió pengős erdélyi nyereséymkölcson bocsátott ki.”¹⁰⁶

1941-ben a mezőgazdasági hitelek folyósításának egyik intézménye az „Országos Földhitelintézet Fiókja Kolozsvárott megkezdte működését, célja hitelnyújtás és telepítés”.¹⁰⁷

⁹⁹ Erdélyi Gazda, 1941. április, 178., 186., 228.

¹⁰⁰ Erdélyi Gazda, 1943. március, 123–144.

¹⁰¹ Erdélyi Gazda, 1943. április, 183.

¹⁰² Erdélyi Gazda, 1944. április, 157.

¹⁰³ *Az EMGE munkája...* i. m. 129.

¹⁰⁴ Szakács Gusztáv: *A Nemzeti Önállósítási Alap Erdélyben*. Hítel, (8 évf.) 1943/4., 204.

¹⁰⁵ Kelemen Sándor: *Az erdélyi helyzet*. A Magyar Parasztszövetség kiadása, Bp., 1946, 21.

¹⁰⁶ *Az EMGE munkája...* i. m. 55.

¹⁰⁷ Erdélyi Gazda, 1941. április, 152.

1942-ben az erdélyi pénzüzetek részére 20 milliós kedvezményes hitelke-
ret állott rendelkezésre.¹⁰⁸

A hitelek folyósítása azonban – főleg ha ez pénzüzetek közvetítésével tör-
tént – nem volt zökkenőmentes: „Hiányossága a hiteléletnek, hogy a különböző
kedvezményes hitelakciókról, mint amilyen a székelyföldi fahitel, tatarozási hi-
tel, zöldhitel, középlejratú mezőgazdasági hitel, kisiparosok, valamint a ke-
resztény kereskedők hitelakciója stb., a közönség egyáltalán nincs tájékoztatva.
Legfeljebb csak a lebonyolítással megbízott pénzüzetek tudnak róluk, de
azok az ismeretes okok folytán rendszerint hallgatnak vele.”¹⁰⁹ Az ismeretes ok
az volt, hogy a hitelnyújtás lebonyolításáért a pénzüzetek csak 3% nyereség-
gel számolhattak, és magas volt a veszteség kockázata, ezért inkább kerültek a
hitelfolyósítást.

8. Szociálpolitika

A visszacsatolás után a szociális kérdésekkel foglalkozó intézmények hatáskö-
rét kiterjesztették Erdélyre is.

Az ipari társadalombiztosítási törvények mellett az Országos Mezőgazda-
sági Biztosító Intézet ügykörének a visszacsatolt keleti és erdélyi területre való
részleges kiterjesztése tárgyában a 9540/1940., illetve 1760/1941. ME sz. rende-
letek és az öregségi biztosításról szóló 250370/1940. rendelet határoznak.

A Székelyföldre is kiterjesztették az 1940. évi XXIII. törvénycikkkel létreho-
zott Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA) szociális támogatásait.
Családi házak építését, gazdasági eszközök, kisgépek vásárlását támogatta az
alap, kamatmentes pénzkölcsönöket nyújtott. Az ONCSA a vármegyei *közjóléti
szövetkezeteken* keresztül folyósította támogatásait. 1942 őszén egy pénzügyi el-
lenőr jelentése szerint „a csíki és háromszéki vármegyei közjóléti szövetkeze-
teknek egyenkint kb. 900/m P áll rendelkezésükre, az udvarhelyinek kb.
1250/m P, amelyből eddig 490/m, 380/m, illetőleg 900/m P-t helyeztek ki”.¹¹⁰

A közjóléti szövetkezetek nemcsak a támogatások folyósításával, hanem
gazdasági tevékenységgel is foglalkoztak: „A székely vármegyék közjóléti szö-
vetkezeteinek is vannak kisebb üzemek, mint téglagyárak, gyapjú- és lenfel-
dolgozó üzemek, háziipari üzletek, baromfi- és nyúlfarmok stb., hogy kölcsö-
nökön kívül munkaalkalmat is tudjanak adni a szegényebb néprétegnek.”¹¹¹

1940 szeptemberében a *Székely Közélet* új intézmény, az Erdélyi Szociális
Szervezet létrejöttéről tudósít, melynek célja „a megélhetésben veszélyeztetett
lakosság gazdasági megerősítése, az önszegélyezés megkönnyítésével, hitel és
munkaalkalom nyújtásával”.¹¹² Október elején ugyanez a lap közli: „Csík me-
gye városaiba és falvaiba megérkezett a magyar búza. Az új búza érkezését

¹⁰⁸ Az EMGE munkája... i. m. 18.

¹⁰⁹ Az EMGE munkája... i. m. 19.

¹¹⁰ Jelentés... i. m. 14.

¹¹¹ Uo. 14.

¹¹² Székely Közélet, 1940. szeptember 21. Székelyudvarhelyi napilap.

nagy örömmel fogadták a megye lakosai, mert az utóbbi hetekben már komoly méreteket kezdett öltetni a kenyérhiány.”¹¹³

Az erdélyi közigazgatásról szóló rendelet (7800/1940.) a vármegyei gazdasági munkabér-megállapító bizottságok felállításáról rendelkezett, a tagokat az EMGE javasolta.¹¹⁴

Az Országos Mezőgazdasági Szociálpolitikai Tanácsba Erdélyből hat új tagot választottak, szintén az EMGE javaslatai alapján.¹¹⁵

A szociálpolitikai intézkedések enyhítik, de nem oldják meg a társadalmi problémákat. Az új államkeretek között tovább tartott a falusiak városra vándorlása. „A városba tódulás fő okát a falu elmaradott kulturális és szociális viszonyaiban kereshetjük”¹¹⁶ – állapította meg Vita Sándor 1943-ban.

A székelyföldi szociális problémák megoldásának egyik eszközét a társadalomról gondolkodók és cselekvők egy része már a századelőtől a telepítésekben látta. (A telepítés kérdése az 1902-es tusnádi székely kongresszuson is felmerült, a reális társadalomismerettel rendelkezők ezt a megoldási javaslatot minden időszakban elvetették.) Ezekben az években „nagy divatja volt a telepítéseknek, a németek tudományos szakszerűséggel művelték Lengyelországban”.¹¹⁷ A telepítések hívei a székelyek ki- és áttelepítésének a vizsgált időszakban kettős célt tulajdonítottak: a székelyföldi szociális feszültségek csökkentését és a visszacsatolt románlakta területek magyar tulajdonba vételét. Egy kortárs hivatalnok véleménye szerint „szemmel láthatólag külön-külön kísérletezik a telepítés kérdésével a Földművelésügyi Minisztérium, a Belügyminisztérium, a vármegyék, a városok, az Országos Földhitelintézet és a közjóléti szövetkezetek, sőt még magánosok is. Eddig főleg a székelyekkel kísérleteztek, mint telepítési anyaggal, de az eredmény rendszerint siralmas volt.”¹¹⁸

1942-ben a természeti csapás sújtotta Atyhából (Udvarhely megye) a földművelésügyi miniszter 25–30 családot telepített Besztercére. A Földhitel Intézet támogatásával minden család kapott új házat, gazdasági épületeket és a megélhetésüket biztosító földterületet, hosszú lejáratú törlesztéses kölcsönre.¹¹⁹

9. Összefoglaló következtetések

Az 1940–1944 közötti erdélyi kormányzati beruházási politika totalitásra törekvő, komplex fejlesztési, támogatási rendszer volt: átfogta a gazdaság, társadalombiztosítás, oktatás, egészségügy, közigazgatás szféráit. Kétségtelen, hogy a támogatások hatására számos kis és nagy településen élénk társadalmi szerveződés indult. A falvakban gazdakörök, különböző szakszövetkezetek jöttek lét-

¹¹³ Uo. október 7.

¹¹⁴ Erdélyi Gazda, 1941. május, 138.

¹¹⁵ *Mezőgazdasági Szociálpolitika*. Az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézet Közlönye, 1941. április, 111.

¹¹⁶ Vita Sándor: i. m., 1937.

¹¹⁷ Rónai András: *Térképezett történelem*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1989, 260.

¹¹⁸ *Jelentés...* i. m. 3.

¹¹⁹ Bethlen Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam*. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1989, 49–50.

re. Az *Erdélyi Gazda* 1941 májusában a Csíki-medence, Kászon és a Gyimes-völgy falvaiban tucatnyinál több újraalakuló gazdakörrel számolt be.¹²⁰

Úgy véljük, nem rekonstruálhattuk teljességében az 1940–1944 közötti székelyföldi állami fejlesztő-beruházó tevékenység konkrét megvalósulási formáit. A vizsgálat tárgya inkább kérdéseket vet fel, amire további alap kutatásokkal, a székelyföldi kistérségek és települések mikrotörténeti szempontú vizsgálatával lehetne csak válaszolni. Fel kellene tárnai a támogatások azonnali és hosszú távú társadalmi-gazdasági hatásait, kutatni kellene a befogadó társadalom viszonyulásait is. Egy ilyen kutatásnak fontos – a mai társadalmi fejlesztő tevékenységekben, modernizációs kísérletekben is hasznosítható – hozadéka lehetne. Központi probléma lehetne annak kiderítése, hogy milyen lokális feltételrendszer szükséges ahhoz, hogy hatékonyan beépüljenek a felülről kezdeményezett modernizációs lépések. Gondolunk itt a külső kezdeményezés és a belső, endogén források – értve ez alatt a természeti erőforrásoktól az uralkodó mentalitásformákig számos tényezőt – kompatibilitásának kérdéskörére. Úgy tűnik például, hogy mély gyökerű mentális tényezők is akadályozták a fejlesztési beavatkozások gyors térhódítását. Erre utal egy EMGE-alkalmazott kifakadása az – egyébként a mezőgazdasági fejlesztések sikerpropagandáját folyamatosan terjesztő – *Erdélyi Gazda* hasábjain: „Erdélyi gazdatestvéreink bedugják fülüket a felhívások elöl amelyek érdekeiket szolgálják! Elzárkóznak a maradiság, kényelemszeretet erős várába és mi hiába döngetjük szavainkkal a kapukat, hiába hozzuk az új idők új szellemét, nem fogadják be.”¹²¹

Összefoglalva: nem gondoljuk, hogy a vizsgált fejlesztéspolitika sikertörténet volt, hiszen a „politikai döntések és a társadalmi folyamatok nem esnek egybe”.¹²² Az idő rövidege, a hadigazdálkodás körülményei, a mély társadalmi-gazdasági különbségek a modernizációs folyamat akadályainak csak egyik dimenzióját jelentették. A akadályozó tényezők másik csoportja, úgy véljük, a befogadói oldalon jelentkezett.

A kormányzati fejlesztések eredményeinek, hasznának, a társadalmi, gazdálkodási gyakorlatba beépült újításoknak feltárása további kutatások feladata.

¹²⁰ Erdélyi Gazda, 1941. május, 217.

¹²¹ Erdélyi Gazda, 1943. február, 121.

¹²² *Millennium és társadalomtörténet*, Benda Gyula társadalomtörténésszel beszélget Kovács Éva és Melegh Attila. Regio, (11 évf.) 2000/2., 47.